

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

О.А. ІВАНЕНКО

**ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ
ДОШКІЛЬНИКІВ
У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНИХ
ЗАНЯТЬ**

Навчально-методичний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК 373.29.091.313.016:78](072)

I-18

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
(протокол № 4 від 22.10.2020 р.)*

Рецензенти:

Беленька Г.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка;

Гуральник Н.П. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства Інституту мистецтв НПУ ім. М.П.Драгоманова;

Сюта Б.О. – доктор мистецтвознавства, професор, проректор Муніципального закладу вищої освіти «Київська Академія мистецтв».

Іваненко О.А.

I-18 Творча самореалізація дошкільників у процесі музичних занять : навч.-метод. посіб. / О.А. Іваненко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020.196 с.

ISBN 978-617-520-005-6

У навчально-методичному посібнику висвітлено науково-теоретичні основи та розкрито методичні аспекти формування здатності до художньо-творчої самореалізації дітей 4-5 років в процесі музичних занять на інтегративних засадах. Дане видання пропонує інший погляд на структуру музичних занять в дошкільних навчальних закладах та надає практичні рекомендації щодо застосування ефективних засобів в процесі художньо-творчого розвитку дітей дошкільного віку.

Для музичних керівників закладів дошкільної освіти різних типів і форм власності, студентів та педагогів вищих навчальних закладів в сфері музично-педагогічної освіти.

УДК 373.29.091.313.016:78](072)

ISBN 978-617-520-005-6

© Іваненко О.А., 2020

© Видавництво Ліра-К, 2020

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1. Теоретичні основи творчої самореалізації дошкільників у процесі художньої діяльності	
1.1. Науковий аналіз поняття “самореалізація особистості”	6
1.2. Специфіка творчої самореалізації особистості в мистецькій сфері	20
1.3. Вікові особливості дітей 4-5 років та їх прояв у процесі художньої діяльності	33
1.4. Зміст і структура художньо-творчої самореалізації дошкільників	50
Розділ 2. Методичне обґрунтування шляхів формування здатності дітей 4-5 років до художньо-творчої самореалізації	
2.1. Діагностика сформованості здатності дітей дошкільного віку до художньо-творчої самореалізації	71
2.2. Інтеграція мистецтв як засіб формування здатності до художньо-творчої самореалізації дітей 4-5 річного віку	98
2.3. Педагогічні умови ефективного формування здатності дошкільників до художньо-творчої самореалізації в процесі музичних занять	126
Розділ 3. Педагогічне керівництво формуванням здатності дітей дошкільників до творчої самореалізації в процесі музичних занять	
3.1. Методичне забезпечення музичних занять для дітей 4-5 років на інтегративних засадах	140
3.2. Стимулювання у дошкільників пізнавальної активності в процесі інтегрованих музичних занять.....	148
3.3. Активізація у дітей 4-5 річного віку емоційно-оцінного переживання в процесі музичних занять.....	160
3.4. Розвиток здатності дошкільників до творчих проявів у різних видах мистецької діяльності	168
Словник термінів та понять	175
Додатки	178

Передмова

Гармонійний розвиток людини – історично вивірена освітня мета, яка пронизує усі щаблі сучасної освіти. Разом із необхідністю гармонізації розвитку людини постає педагогічна проблема підготовки її до самореалізації у різних сферах життєдіяльності, адже самореалізовуватись може виключно зріла особистість. Вирішення даної проблеми можливе за певних умов: по-перше, поступового і педагогічно організованого формування здатності до такої метадіяльності; по-друге – докорінного переосмислення людинотворчого потенціалу мистецтва.

Розвиток дошкільника, становлення його як особистості – кардинальна для дошкільної освіти проблема, тому в сучасних умовах реформування національної освіти її новий зміст вимагає перегляду звичного погляду на дитину як “проекцію” дорослих та має розвивати у дитині дошкільного віку такі фундаментальні якості як здатність впливати на оточуючий світ, самозмінюватися й самореалізовуватися в різних видах діяльності та формах активності, а також гармонійно й всебічно розвиватися як особистість.

У такому контексті проблема формування здатності до самореалізації дітей дошкільного віку є актуальною у сфері сучасної дошкільної освіти та привертає постійну увагу науковців, але самореалізація дошкільників у мистецькій сфері також не є виключенням, адже досить активно досліджується не тільки в Україні, а й за її межами. Означена актуальність передусім зумовлена необхідністю забезпечення умов для формування здатності до творчої самореалізації особистості кожної дитини у художньо-естетичному процесі через здійснення провідних завдань дошкільної освіти, що полягають у забезпеченні спрямованості на гармонійний й всебічний розвиток дитини та формування в неї цілісної картини світу. Але здійснення даного процесу вимагає відповідного методичного забезпечення щодо мистецької спрямованості художньо-творчої самореалізації дітей дошкільного віку.

Запропонований навчально-методичний посібник має на меті ознайомити педагогів й студентів зі змістом та основними аспектами формування здатності до творчої самореалізації дітей 4-5 річного віку (п'ятого та шостого років життя) в різних видах мистецької діяльності, а також надати практичні рекомендації щодо застосування ефективних засобів художньо-творчого розвитку дошкільників у процесі музичних занять на інтегративних засадах.

Представлене видання практично перевірене, адже створене на основі багаторічного музично-педагогічного досвіду автора в системі дошкільної мистецької освіти. Даний посібник створений як педагогічне керівництво в роботі з дітьми п'ятого та шостого років життя на музичних заняттях для педагогів-музикантів дошкільних закладів освіти різних типів і форм власності, а також для студентів вищих навчальних закладів як майбутніх фахівців в сфері дошкільної або початкової мистецької освіти. Кожний підрозділ навчально-методичного посібника закінчується питаннями для самоперевірки знань та тестовими завданнями. Наприкінці посібника представлено словник основних термінів та понять, а також додатки, що розкривають представлений зміст теоретичного та практичного матеріалу.

Автор має сподівання на те, що представлений навчально-методичний посібник допоможе педагогам в роботі з дошкільниками не тільки відійти від стандартної побудови музичних занять, але й, з іншого боку, розкрити їх змістове наповнення, а головне – надасть корисну методичну допомогу у вирішенні питань щодо розкриття творчого потенціалу та здібностей дітей 4-5 річного віку з метою їх ефективного мистецького розвитку в умовах дошкільних закладів освіти. А для студентів вищих навчальних закладів дане видання слугуватиме путівником у світ дошкільної мистецької сфери, де матимуть можливість ближче познайомитись з особливостями художньо-творчого розвитку дітей дошкільного віку в процесі інтегрованих музичних занять та отримати орієнтири для спрямування в цікаву професію.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Науковий аналіз поняття “самореалізація особистості”

У науковій літературі відсутні точні відомості про авторство терміна “самореалізація”, хоча ідеї самореалізації особистості через самовдосконалення йдуть своїми коріннями у філософські роздуми стародавнього часу.

У філософському аспекті ця проблема розглядається через призму сутності людини та змістовної наповненості процесу самореалізації. Тому об’єктом розгляду, в цьому випадку, стає людина як родова істота і людство в цілому. Адже проблема самореалізації – одна із центральних у філософській антропології й трактується як “потреба, форма й результат активності розвинутої особистості, її внесок у загальний культурно-історичний процес обміну сутнісними силами між індивідами, що виступає умовою розвитку людини” [25, с.322].

В античній філософії вчення про самоусвідомлення й самовипробування належить Сократу. Давньогрецький філософ, який шукав істину в діалектичній суперечності, доводив, що знання не можна передавати або викладати зовнішнім чином, – можна лише побуджувати прагнення до нього. Кожен повинен черпати їх із самого себе за допомогою самовипробування й самопізнання. Призначення вчителя – допомогти народитися думці в голові його учня, привести його до духовного спонукання [24, с.12].

А ось відомий античний філософ Платон висував припущення про те, що людина, яка прагне наблизитися до своєї природності, тобто до самовдосконалення й самореалізації, самим фатальним образом приречена зробити це за допомогою насильства над собою, над своєю емпіричною сутністю. Філософ

уважав, що учень повинен вчитися мислити сам, але під керівництвом вчителя.

Розглядаючи праці Аристотеля, можна простежити основну ідею, яка полягає в тому, що людина – це суспільна істота, тому її прагнення до саморозвитку та самопрояву неминуче набуває суспільного характеру. Звідси виходить, що людина повинна визначати, зміцнювати й розвивати не якусь одну ідеальну свою частину (душу), але й, по можливості, весь свій психоматеріальний світ [2; 3; 5].

Представники німецької класичної філософії співвідносять поняття самореалізації з призначенням людини. Найважливішими чинниками формування свідомості, інтелекту й духовних якостей індивіда Ф.Бекон вважав виховання й середовище. Призначення виховання вчений бачив у тім, щоб внести розумне й раціональне начало у природну стихію людини, приборкати пристрасті й пороки, підкоривши їх свідомо обраній лінії поведінки, що при наявності значної цілеспрямованості обов'язково забезпечить життєвий успіх індивіду, який погодиться з загальноприйнятим суспільним благом [18].

А у своїх працях Л.Фейербах, вище релігії ставить – “віру людини в себе саму”, у свою власну силу, а також віру в те, що доля людства залежить не від істоти поза нею або, що стоїть над нею, а від неї самої. Вчений дає пояснення змісту самореалізації людини через невіддільність тих цілей, які вона перед собою неминуче ставить. Адже для людині властиве прагнення реалізувати себе. У цьому, вочевидь, полягає сенс життя [22].

Також особливу роль у дослідженні проблеми самореалізації особистості відіграли праці філософів-екзистенціалістів Ж.Сартра, А.Камю, М.Гайдеггера та ін., які відзначали особисту відповідальність людини за будь-які свої думки й вчинки, а також можливість обґрунтування її вчинку зовнішніми обставинами.

Наприкінці XIX століття утворилась ідея “етики самореалізації”, зміст якої розвивали філософи різних напрямків – об'єктивні ідеалісти (Ф.Бредлі, Дж.Мак-Таггарт, Дж.Маккензі, Б.Бозанкет, Дж.Ройс та ін.), персоналісти (Б.Боун, М.Колкінз, У.Хоккінт, Е.Муньє, Ж.Бастід та ін.). Згідно “етики самореалізації”, мета моральної діяльності складається з реалізації кожним індивідом свого

внутрішнього “Я”, що вважається унікальним і неповторним. Із цього можна зробити висновок, що моральне значення вчинків людини полягає в її своєрідності й індивідуальності [21, с. 417].

Аналіз сучасної літератури соціально-філософського змісту дозволяє представити *термін “самореалізація” у широкому значенні* як життєву категорію в наступних аспектах:

- як характеристика творчості й життєтворчості людини;
- як показник сенсу життя й життєствердження;
- як комплексне явище, що інтегрує в собі індивідуальне, соціальне й культурне начала в житті конкретної людини.

Крім того, обґрунтовується й позиція розгляду самореалізації в онтокультурологічному напрямку, а також її розуміння як самопроцесу через його антропологічну характеристику.

Значна група дослідників підходить до аналізу означеної проблеми, розкриваючи питання життєвого шляху та сенсу життя (Л.Сохань, О.Злобіна, М.Кірілов та ін.). Як першооснова ними виділяється думка про те, що “...самореалізуючись, особистість завжди виходить за межі досягнутого нею. Із цього погляду самореалізація є творчість. Тому що в повній, цілісній самореалізації особистість виходить за межі не тільки власного розвитку, але й за межі сформованих, існуючих здібностей людини” [20, с.126].

Аналізуючи проблему самореалізації, можна простежити тенденцію, що, більшою мірою, в наукових дослідженнях виділений акцент на соціальний бік життєдіяльності людини. На думку Т.Ветошкіної, суть самореалізації полягає в самодіяльності, яка є вільною творчою діяльністю за внутрішньою потребою, а сутнісні сили є структурними елементами сутності людини, що становлять її соціальний зміст [4, с. 5].

Співзвучна з висловленими положеннями й позиція Л.Когана, який вважає, що “самореалізацію можна визначити як свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредмечування сутнісних сил особистості в її багатогранній соціальній діяльності” [10, с. 147].

Доволі цікавою є позиція М. Михайлова, який стверджував, що шлях від діяльності проходить до самодіяльності, а потім вже – до самореалізації. Оскільки, на його думку, розкриття здібностей людини можливо лише в діяльності, здійснення якої

повинне детермінуватися не тільки “ззовні” (суспільством, колективом та ін.), але й “зсередини” – потребами самої особистості. Саме в цьому випадку, діяльність стає самодіяльністю, а реалізація здібностей особистості в даній діяльності “набуває характеру самореалізації” [13, с. 30].

Самореалізація особистості, за твердженням суспільствознавця Л.Боголюбова, відбувається в діяльності, але не в будь-якій, а лише у вільній і творчій. Людину до самореалізації спонукає, насамперед, її внутрішня потреба у власному вільному розвитку та прагненні до виконання своєї життєвої мети. Людина може самореалізуватися як в продуктах діяльності (написання книг, картин тощо), так й у самому процесі діяльності (наприклад, у роботі вчителя), а також в інших людях (учнях). І хоча значущість різноманітних видів діяльності не однакова, кожна може сприяти створенню сприятливих умов для самореалізації та втіленню творчих сил і здібностей кожної особистості.

Спираючись на викладене, можна дійти висновку, що проблема самореалізації та особистості, яка самореалізується, в філософських дослідженнях трактується досить багатозначно. Тому й сучасні філософи дають різні тлумачення поняттю “самореалізація”.

Самореалізація є творення самого себе і свого світу, що передбачає володіння “матеріалом” власного буття – своїми здібностями, обдарованістю, можливостями та своїм соціокультурним змістом, – і проникнення об’єктивних умов свого буття в індивідуальний світ смислу, раціонально виправданий пошуками істини свого життя [23].

Поняття “самореалізація” представляє усвідомлення різних сторін загального саморозвитку особистості в мотиваційному (“прагнення”, “потреба”) та процесуальному (“активність”, “реалізація”, “діяльність”) аспектах [7].

Самореалізація – процес і результат діалектичного злиття унікальної, неповторної особистості та об’єктивного світу, які відбуваються в результаті людської діяльності [1].

Таким чином, можна визначити, що життєвий шлях людини – це процес самореалізації, виявлення всіх можливостей особистості щодо розвитку, формування її індивідуальності, зумовлений природою й конкретними соціальними умовами.

У психологічному аспекті, “самореалізація” (self-realization) визначається як розвиток і реалізація особистістю своїх можливостей і здібностей [14, с. 669]. Тому вчені-психологи вивчають особистісні якості й конкретні зовнішні умови, що дозволяють особистості продуктивно самореалізуватися, обумовлюється мотиваційна основа самореалізації й зворотний вплив об’єктивної й суб’єктивної ефективності самореалізації на особистість і діяльність суб’єкта (його самооцінку, рівень домагань, психологічний вік, картину життєвого шляху, світогляд і т.п.). На цьому рівні об’єктом розгляду виступає окрема особистість у її зв’язках і відносинах з іншими людьми й із суспільством загалом.

На психологічному рівні *самореалізація розглядається з різних позицій*:

– як елемент мотиваційно-потребової сфери, що відноситься до вищих потреб людини (А.Маслоу, К.Роджерс);

– як психологічна основа діяльності з її об’єктивним і суб’єктивним результатом (Б.Ананьєв, Л.Виготський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн та ін.);

– як цілісний безперервний і динамічний процес розвитку та удосконалювання особистості.

А.Маслоу та К.Роджерс вважали, що людському організму властива одна єдина мотивація – це прагнення до самоактуалізації, тобто властиве йому бажання реалізувати свої потенційні можливості й здібності. Наголошуючи на особистісному зростанні й “становленні”, на суб’єктивному аспекті мотивів і цінностей, А.Маслоу теоретично обґрунтував модель самоактуалізуючої особистості. Вчений надавав великого значення вищим потребам і висловлював припущення, що самоактуалізація спричиняє виникнення інших потреб (потреба знати, розуміти, естетична потреба й ін.) і намагався описати тих людей, чие життя проходило в основному на рівні вищих потреб (наприклад А.Швейцер, А.Ейнштейн).

Таким чином, західні психологи-гуманісти в своїх концепціях самореалізацію трактують через надання особистості можливості проявити свою “самість”.

В наукових підходах до розгляду проблеми самореалізації особистості такої ж думки дотримуються й більшість вітчизняних психологів. За думкою І.Кона, головне в самореаліза-

---

ції, – розширення свого “Я”, а також збагачення сфери діяльності та підвищення рівня самоконтролю й відповідальності [12, с. 213].

На твердження С.Рубінштейна, самореалізація є одним з найважливіших мотивів людської діяльності у прагненні випробувати й виявити свої сили й здібності [10, с. 143]. Адже, даний мотив виступає, найчастіше, супутнім у діяльності, що веде до самореалізації, але не зводиться тільки до неї.

Досить значними, у розробленості означеної проблеми є дослідження сучасних науковців. У цьому зв'язку досить цікаві твердження й обґрунтування даної проблематики можна знайти у розробках дослідників М.Гінзбурга й О.Конопкіна, які визначають поняття “самореалізація людини” як “активну участь у різних сферах життєдіяльності” [6, с. 49] і розглядають у його єдності із самопізнанням.

У сучасній психології ряд авторів (Л.Гозман, М.Кроз, М.Латинська) вважають поняття “самоактуалізації” синтетичним, що включає в себе всебічний і безперервний розвиток творчого й духовного потенціалу особистості, максимальну реалізацію всіх її можливостей, адекватне сприйняття нею навколишнього світу й свого місця в ньому, багатство емоційної сфери й духовного життя, високий рівень моральності [8, с. 4].

Активність життєвої позиції особистості виступає як результат взаємодії об'єктивного процесу визначення “іншими” й суб'єктивного внутрішнього процесу самореалізації. Самореалізація і визначення “іншими” – взаємні детермінанти. Становлення особистості – соціальна самореалізація. Тільки особистість, що самореалізується, має цілісність, стійкість, активність і спрямованість. Ці властивості особистості дають можливість стверджувати наявність сформованої внутрішньої позиції, яка, в свою чергу, зумовлює певну лінію поведінки особистості й сама зумовлюється нею.

Ось чому з боку психологічного механізму саме визначення самореалізації розуміється як усвідомлення та співставлення (самооцінювання) названих впливів і вимог з комплексом внутрішніх умов особистості:

а) бажаннями, прагненнями, ціннісними орієнтаціями, домаганнями, цілями й планами (компонент “хочу”);

б) потенційними можливостями й здібностями (компонент “можу”);